

UDC: 821.134.5(81).09:821.163.41'255.4(497.11)
DOI: <https://doi.org/10.18485/beoiber.2025.9.1.9>

Mladen Ćirić¹

*Institut Gamarais Roza – Centar za brazilske studije u Beogradu
Brazil/Srbija*

PREVODNA RECEPCIJA BRAZILSKJE KNJIŽEVNOSTI U SRBIJI

Apstrakt

Usled geografske udaljenosti i brojnih drugih činilaca, brazilska književnost dugo je u Srbiji bila gotovo potpuno nepoznata. I danas je njeno prisustvo kod nas manje u odnosu na prisustvo mnogih drugih nacionalnih književnosti, ali i u odnosu na prisustvo brazilske književnosti u nekim drugim sredinama. Pa ipak, više desetina brazilskih književnih dela prevedeno je i objavljeno u Jugoslaviji i Srbiji počev od prve polovine dvadesetog veka do danas. Ovo istraživanje ima za cilj da ponudi pregled prevoda dela brazilske književnosti objavljenih u bivšoj Jugoslaviji do njenog raspada, a potom i u Srbiji, zaključno sa 2022. godinom. Korpus za istraživanje čine prethodni radovi koji se dotiču recepcije brazilske književnosti u Jugoslaviji odnosno Srbiji, katalog Narodne biblioteke Srbije, kao i arhivska i bibliotečka građa Ambasade Brazila u Beogradu. U radu identifikujemo tri perioda objavljivanja brazilskih književnih dela u našoj sredini, koji se razlikuju po broju publikacija, preovlađujućim autorima i drugim odlikama. Prvi period odgovara vremenu Jugoslavije, tokom kojeg je postojao zajednički književni jezik i izdavačko tržište, te se u obzir uzimaju i prevodi objavljeni u Hrvatskoj, kao i prevodi hrvatskih prevodilaca. Drugi period odnosi se na vreme od raspada Jugoslavije, na sužavanje izdavačkog tržišta na Srbiju i Crnu Goru, i pokriva poslednju deceniju XX i prvu deceniju XXI veka. Treći period počinje događajem koji je presudno uticao na tok recepcije brazilske književnosti u Srbiji i znatno pomerio horizont očekivanja srpske čitalačke publike u odnosu na recepciju luzofonih književnosti – 56. Međunarodnim sajmom knjiga u Beogradu, održanim 2011. godine, na kome je počasni gost bilo čitavo portugalsko govorno područje.

Ključne reči: brazilska književnost, prevodna recepcija, portugalski jezik, književno prevođenje.

TRANSLATION RECEPTION OF BRAZILIAN LITERATURE IN SERBIA

Abstract

This study examines the trajectory of Brazilian literature in Serbia, a cultural sphere where geographic distance and limited prior exposure long constrained its visibility. Although its presence is still comparatively modest – both in relation to other foreign literatures in Serbia and to its circulation in various international contexts – several dozen Brazilian works have nonetheless been published in

¹mladen.ciric@itamaraty.gov.br

ORCID iD: Mladen Ćirić <https://orcid.org/0009-0009-8613-7334>

translation from the early twentieth century to the present. The research maps this evolution by compiling data from previous scholarship, the National Library of Serbia's catalogue, and archival materials held at the Embassy of Brazil in Belgrade. The analysis identifies three distinct phases in the publication of Brazilian literary translations. The first corresponds to the Yugoslav period, when a shared linguistic and publishing space facilitated translations across republics, including those originating in Croatia. The second phase begins after the dissolution of Yugoslavia, marked by a drastically reduced editorial market limited to Serbia and Montenegro. The third phase is defined by the transformative impact of the 56th Belgrade International Book Fair (2011), at which the entire Portuguese-speaking world was featured as Guest of Honour – a milestone that broadened readers' expectations horizon and reshaped the reception of Lusophone literatures in Serbia.

Keywords: Brazilian literature, translation reception, Portuguese language, literary translation.

LA RECEPCIÓN TRADUCTOLÓGICA DE LA LITERATURA BRASILEÑA EN SERBIA

Resumen

Este trabajo analiza el desarrollo histórico de la literatura brasileña en Serbia, un espacio cultural donde la distancia geográfica y otros factores han limitado durante mucho tiempo su difusión. Aun cuando su presencia sigue siendo menor en comparación con otras literaturas extranjeras en Serbia y con su circulación en distintos contextos internacionales, varias decenas de obras brasileñas han sido traducidas y publicadas desde comienzos del siglo XX hasta la actualidad. El estudio reconstruye este recorrido a partir de investigaciones previas, del catálogo de la Biblioteca Nacional de Serbia y de material archivístico de la Embajada de Brasil en Belgrado. El análisis distingue tres periodos en la publicación de traducciones de literatura brasileña. El primero corresponde a la etapa yugoslava, caracterizada por un mercado editorial común y un espacio lingüístico compartido que incluyó también traducciones producidas en Croacia. El segundo se inicia tras la desintegración de Yugoslavia, cuando el mercado editorial quedó restringido a Serbia y Montenegro. El tercer periodo tiene como punto de inflexión la 56.ª Feria Internacional del Libro de Belgrado (2011), en la que todo el espacio lusófono fue invitado de honor, un acontecimiento que amplió el horizonte de expectativas del público serbio y modificó de forma significativa la recepción de las literaturas de lengua portuguesa.

Palabras clave: literatura brasileña, recepción traductológica, lengua portuguesa, traducción literaria.

Uvod

Krajem osamdesetih godina XX veka, pišući o poetskom delu brazilskog književnika i diplomate Ruija Ribeira Kota (Rui Ribeiro Couto), zagrebački luzitanista Ž. Brala (1987: 63) iznosi tvrdnje o prisustvu odnosno recepciji brazilске književnosti u tadašnjoj Jugoslaviji:

Brazilска je književnost relativno malo poznata u Jugoslaviji. Budući da se izražava jezikom koji se još nije uspio dovoljno proširiti, brazilска je književna produkcija osuđena na razinu recepcije manju od one koju uživaju druge muze, u

nas pristupačnije s jezičke točke gledišta. Druga je važna prepreka značajno nepoznavanje brazilskih *realia*. Rijetki su na žalost u ovim krajevima oni koji temeljito poznaju pojedine aspekte brazilske realnosti, a većina njih gotovo samo uz teškoće uspeva postići globalni pregled cjeline brazilske realnosti.

Čitajući ove tvrdnje, nailazimo na brojna pitanja relevantna za proučavanje brazilsko-srpskih književnih i kulturnih veza, a među njima nam se najpre nameće sledeće: da li u trećoj deceniji XXI veka brazilska književnost na našim prostorima i dalje biva osuđena na tako nisku razinu recepcije? Ako je njeno prisustvo u savremenoj Srbiji toliko malo kao što je bilo u ondašnjoj Jugoslaviji, da li razlozi za to i dalje leže u nedovoljnom poznavanju brazilske realnosti odnosno jezika na kome se brazilska književnost izražava? Ima li pomaka u oblasti prevođenja i objavljivanja brazilskih književnih dela na našem izdavačkom tržištu nakon što je prošlo nekoliko decenija od navedenih tvrdnji?

Osnovni cilj ovog istraživanja je da strukturira pregled prevodne recepcije brazilskih književnih dela u Srbiji od pojave prvih njihovih prevoda među našom čitalačkom publikom do danas. Pri definisanju takvog cilja, međutim, mora se uzeti u obzir i činjenica „da je nekoliko danas nezavisnih balkanskih zemalja, živelo u zajedničkoj državi tokom nekoliko decenija [...], da se neko vreme srpskohrvatski jezik kojim su govorili njihovi stanovnici smatrao zajedničkim i da su se njihove kulture međusobno prožimale i dopunjavale” (Soldatić i Donić 2011: 27). Imajući u vidu ovu datost, u proučavanje prevodne recepcije brazilske književnosti u Srbiji uvrstili smo i period u kome je ona bila u sastavu Jugoslavije, kada je postojalo zajedničko izdavačko tržište i kada su se prevodi stranih književnosti na zapadnu varijantu zajedničkog književnog jezika, objavljeni u Hrvatskoj ili u drugim delovima Jugoslavije, čitali i u Srbiji. U tom smislu, smatrali smo metodološki relevantnim da istorijsku panoramu prevodne recepcije brazilske književnosti u Srbiji podvrgnemo periodizaciji. Vreme Jugoslavije odnosno zajedničkog književnog jezika i objedinjenog izdavačkog tržišta odredili smo kao prvi period u istorijatu pojave koju istražujemo. Taj je period trajao od pojave prvih prevoda brazilskih književnih dela u Jugoslaviji do devedestih godina XX veka, kada nestaje zajednička država i njen književni jezik, odnosno izdavačko tržište u dotadašnjem obliku. U drugom periodu čitalačka publika u Srbiji mogla je primati strane književnosti pre svega u prevodima koji su urađeni i objavljeni unutar nove države, u kojoj su od bivših članica federacije ostale samo Srbija i Crna Gora. Drugi period u istoriji recepcije brazilske književnosti u Srbiji završava se 2011. godine. Te je godine, naime, od 21. do 28. oktobra, u Beogradu održan 56. Međunarodni sajam knjiga, na kome je počasni gost bio koncipiran kao čitavo portugalsko govorno područje. Ovaj događaj predstavlja prekretnicu u toku recepcije brazilske i, uopšte, luzofone

književnosti u Srbiji, budući da je za tu priliku s portugalskog prevedeno i objavljeno više desetina dela, što je praćeno velikim interesovanjem medija, izdavača, knjižara i šire javnosti (Marinović 2019: 107–113). U narednim godinama to interesovanje jenjava, ali se ipak do danas osećaju dometi gostovanja Luzofonije na beogradskom sajmu knjiga, što se ogleda u srazmerno većem broju prevoda sa portugalskog u odnosu na period pre 2011, uz veću raznovrsnost autora. Budući da se nakon 56. Međunarodnog sajma knjiga u Beogradu nije pojavilo ništa što bi na sličan način uticalo na horizont očekivanja srpske čitalačke publike u pogledu luzofonih književnosti, smatramo da treći period u istoriji recepcije brazilske književnosti u Srbiji traje i dalje.

Korpus za ovo istraživanje prikupili smo iz prethodno objavljenih radova koji se bave recepcijom brazilske književnosti u Jugoslaviji (Talan 2008: 384–415) ili se dotiču te teme u kontekstu savremene Srbije (Kuzmanović Jovanović 2017; Marinović 2019), zatim pretraživanjem kataloga Narodne biblioteke Srbije, a dopunili smo ga i uvidom u arhivsku i bibliotečku građu Ambasade Brazila u Beogradu. U obzir smo uzimali samo dela objavljena u formi knjige, dok smo iz istraživanja izostavili brazilske književne tekstove koji su publikovani kao prilozi u periodici ili su uvršteni u antologije neke šire tematske koncepcije. Osim toga, bavili smo se isključivo prevodnom recepcijom, tako da u građu za istraživanje ne ulaze ni naučne, odnosno naučno-popularne bibliografske jedinice o brazilske književnosti objavljene u Srbiji. Istraživanje je zaključeno 2022. godine.

Temu recepcije brazilske književnosti u Jugoslaviji najpodrobnije razmatra zagrebački luzitanista N. Talan (2008: 384–415). Pišući u okviru svoje *Povijesti brazilske književnosti* o prisustvu Brazila u Hrvatskoj (kroz književne prevode i putopise), ovaj autor izlaže veoma iscrpne podatke o prevodima brazilskih književnih dela u periodu od pre Drugog svetskog rata do početka dvehiljaditih godina. Podaci koji se odnose na razdoblje do raspada Jugoslavije neposredno su relevantni i za naše istraživanje, tako da ih preuzimamo i navodimo na odgovarajućim mestima. Što se tiče perioda nakon raspada Jugoslavije, u Republici Srbiji do sada nisu objavljena sveobuhvatna istraživanja prevodne niti kritičke recepcije bilo luzofone književnosti u celini, bilo neke pojedinačne nacionalne književnosti pisane na portugalskom jeziku. Pa ipak, dva rada domaćih luzitanistkinja publikovana u inostranstvu dotiču se i ove teme. Iznoseći lično iskustvo prevođenja romana *Devojke iz Sao Paula* (Fagundes Teles 2017), A. Kuzmanović Jovanović (2017) osvrće se i na prisustvo brazilske književnosti u Srbiji i nekadašnjoj Jugoslaviji. Autorka navodi prevode značajnih dela klasičnih brazilskih pisaca, kao što su Mašado de Assis (Machado de Assis), Žorže Amado (Jorge Amado), Žoze de Alenkar (José de Alencar), Rakel de Keiroz (Rachel de Queiroz) i Klaris Lispektor (Clarice Lispector), ali i mnogih savremenijih, kao što su Kristovao Teza (Cristovão Tezza), Bernardo Karvaljo (Bernardo Carvalho), Alberto da Kosta e Silva (Alberto da Costa e Silva), Ana Paula Maja (Ana Paula Maia), Santijago Nazarijan (Santiago Nazarian), Žoao Almino (João Almino), Flavija Lins e Silva (Flávia Lins e Silva), Ednej Silvestre (Edney

Silvestre), Vinisijus de Morais (Vinicius de Moraes), Fransisko Azevedo (Francisco Azevedo) i, u najširoj publici najpopularniji, Paulo Koeljo (Paulo Coelho) (Kuzmanović Jovanović 2017: 69). U članku o recepciji luzofonih književnosti u Srbiji, A. Marinović (2019) posvećuje pažnju i prevodima brazilskih autora. Budući da je ovaj rad okarakterisala kao više informativan nego akademski (Marinović 2019: 97), autorka se ograničila na pružanje informacija o najzastupljenijim brazilskim piscima u prevodnoj književnosti u Srbiji, kao što su Žorže Amado i Paulo Koeljo. Poseban odeljak članka posvećen je 56. Međunarodnom sajmu knjiga u Beogradu, čiji značaj u procesu recepcije luzofonih književnosti u Srbiji A. Marinović (2019: 107–113) ističe i obrazlaže, navodeći neke pisce čija su dela tom prilikom prevedena i objavljena, a među njima i Brazilce Anu Mariju Mašado (Ana Maria Machado), Žoržea Amada, Edneja Silvestrea, Augusta Kurija (Augusto Cury) i Paula Koelja.

S obzirom na nedostatak sveobuhvatnih izvora informacija o prevodima brazilske književnosti u Srbiji, ovo istraživanje ima, u prvom redu, eksploratoran i deskriptivan karakter. Cilj je objediniti podatke o prevodima brazilske književnosti objavljenim u formi knjige u Republici Srbiji, odnosno Jugoslaviji dok je Srbija bila u njenom sastavu, kako bi se dobila osnova za dalja teorijska razmatranja o tome kada i zašto su se upravo ti prevodi u Srbiji objavljivali i koji su sve činioci na to uticali. Budući polazišna tačka za pomenuta dalja razmatranja, ovaj rad ne odgovara u potpunosti na navedena pitanja, ali ipak uzima u obzir najosnovnije odlike istorijskog i društvenog konteksta istraživane pojave, što omogućava nacrt njene periodizacije i početni uvid u njenu dinamiku u vremenu.

Prvi period: od pojave prvih prevoda do devedesetih godina XX veka

Prvi prevodi brazilske književnosti u ondašnjem Kraljevstvu Srba, Hrvata i Slovenaca pojavljuju se u drugoj polovini dvadesetih godina XX veka (Talan 2008: 385–388). Objavljeni su u Zagrebu, a sačinio ih je hrvatski prevodilac Zoran Ninić, verovatno ne s portugalskog, već sa nekog drugog jezika na koji su već bili prevedeni. Reč je o romanu *Inocencija* Alfreda D’Eskranjol-Tonea (Alfredo D’Escragnolle-Taunay), objavljenom 1925, i romanu *Markeza de Santos* Paula Setubala (Paulo Setúbal), objavljenom 1927. Trinaest godina kasnije, takođe u Zagrebu, pojavljuju se prevodi dva romana Žozea Marije Fereire de Kastru (José Maria Ferreira de Castro), koji je bio Portugalac, ali je dobar deo života proveo u Brazilu, pišući o brazilskim temama, te se smatra i brazilskim piscem (Talan 2008: 388–392). U pitanju su romani *Iseljenici* i *Kaučuk zeleni demon*. Prvi je objavljen 1940. godine u prevodu Anta Rojnića, a drugi verovatno iste godine, ili eventualno 1941, u prevodu Dragutina Biščana. Kako tvrdi N. Talan

(2008: 392), oba prevoda su najverovatnije urađena sa nekog drugog jezika, pri čemu nije isključeno da je Bišćan imao uvid i u izvornik na portugalskom.

Nakon Drugog svetskog rata, u socijalističkoj Jugoslaviji počinje proces prevođenja brazilskih književnih dela koji se može smatrati sistematičnijim i koji je najvećim delom obavljan direktno s originala na portugalskom jeziku (Talan 2008: 392). Međutim, prvo brazilsko delo objavljeno u formi knjige u tom periodu, kao i prvo koje se pojavilo u tadašnjoj NR Srbiji, zapravo je prevedeno s francuskog. Radi se o romanu *Opaka zemlja Žoržea Amada* (1949), jednog od najznačajnijih brazilskih pisaca XX veka. Prevod potpisuje Borivoj Glišić, a objavljuje Prosveta iz Beograda.

Veliki podsticaj prevođenju i objavljivanju brazilске proze i, posebno, poezije u Jugoslaviji predstavljao je dolazak Ruija Ribeira Kota, čuvenog brazilskog književnika i diplomate, na funkciju ambasadora Brazila u Beogradu 1947. godine (Garcia de Souza 1987; Talan 2008: 392). Njegov šesnaestogodišnji boravak u Jugoslaviji, živa diplomatska aktivnost (Garcia de Souza 1987: 54–56), kao i prijateljstvo sa splitskim književnikom, profesorom i prevodiocem Antom Cetineom (Talan 2008: 393) omogućili su da na hrvatski ili srpski jezik budu prevedena mnogobrojna brazilска dela. Pored već navedenog romana *Opaka zemlja Žoržea Amada*, preveden je i roman *Kapetani pješčanog spruda* istog autora, zatim *Uspomene milicijskog narednika* Manuela Antonija de Almeide (Manuel Antônio de Almeida), *Dvorište*, odnosno *Ljubav u Riju* Aluizija Azeveda (Aluísio Azevedo), *Dom Casmurro* i *Posmrtni zapisi Brása Cubasa* Mašada de Asisa, drama *Lisica i grozd* Giljermea Figueireda (Guilherme Figueiredo), tri dela samog Ribeira Kota, a objavljena je i antologija u kojoj su zastupljena 63 brazilска pesnika u prevodu na hrvatski (Garcia de Souza 1987: 55; Talan 2008: 393–394). U nastavku ukratko prikazujemo ove prevode.

Godine 1952. izdavačko preduzeće Zora iz Zagreba objavljuje zbirku pesama *Dugi dan* Ribeira Kota, u prevodu Anta Cetinea. U pitanju je svojevrsna antologija Kotovog pesništva, praćena njegovim vlastitim predgovorom, u kome se posebno osvrće na saradnju sa prevodiocem, uz pohvale njegovom radu (Talan 2008: 395). Isti prevodilac godine 1956. objavljuje antologiju pod naslovom *Savremena brazilјanska lirika*, u izdanju Nolita iz Beograda (Garcia de Souza 1987: 55; Talan 2008: 396–398). U Cetineovom izboru 63 pesnika posebno se ističe začetnik brazilskog modernizma Manuel de Bandeira, te mnogi drugi veoma značajni brazilски modernisti i nastavljači brazilskog modernizma, kao što su Oswald de Andrade (Oswald de Andrade), Mario de Andrade (Mário de Andrade), Raul Bopp (Raul Bop), Sesilija Meireles (Cecília Meireles), Murilo Mendes, Karlos Drumon de Andrade (Carlos Drummond de Andrade), Mario Kintana (Mário Quintana), Vinisijus de Moraes, Žoao Kabral de Melo Neto (João Cabral de Melo Neto), Ledo Ivo i dr. Antologija sadrži i iscrpnu studiju o brazilskoj poeziji iz pera priređivača i prevodioca (Talan 2008: 397).

Ante Cetineo potpisuje i prevod romana *Dom Casmurro* najznačajnijeg brazilskog realiste Mašada de Asisa, koji 1956. izlazi u izdanju Zore iz Zagreba. Kako smatra N.

Talan (2008: 398–399), za razliku od zbirke *Dugi dan* i antologije *Savremena brazilijanska lirika*, tek se u ovom prevodu Cetineo pokazao dorašlim prevodilačkom zadatku, dok će u sledećem njegovom prevodu, objavljenom, međutim, tek nakon njegove smrti, njegov pun prevodilački potencijal u potpunosti doći do izražaja. Reč je o romanu *Kabokla* Ribeira Kota, koji 1957. takođe objavljuje Zora iz Zagreba. Iste godine, u izdanju Narodne prosvjete iz Sarajeva, izlazi prevod romana *Posmrtni zapisi Brása Cubasa* Mašada de Asisa. Roman je sa portugalskog preveo jedan od najznačajnijih hrvatskih prevodilaca svih vremena Josip Tabak, uz vlastiti tekst o Mašadovom životu i delu (Talan 2008: 399).

Godine 1958. objavljeno je prvo i jedino brazilsko dramsko delo u prevodu na srpski u formi knjige. U pitanju je drama u tri čina *Lisica i grozd* Giljermea Figeireda (Figejredo 1958), koju je preveo Velimir Živojinović Masuka, srpski dramaturg, reditelj, upravnik više pozorišta i prevodilac. Prevod najverovatnije nije urađen s izvornika na portugalskom, što bi trebalo potvrditi podrobnijom analizom, ali je jugoslovenskoj čitalačkoj publici omogućio da se upozna sa makar i jednim malim primerom brazilskog dramskog stvaralaštva.

Dve godine nakon objavljivanja prvog prevoda Mašadovog romana, 1959, izdavačko preduzeće Zora iz Zagreba objavljuje prevode na hrvatski romana *Kapetani pješčanog spruda* Žoržea Amada i *Dvorište* Aluizija Azeveda (Talan 2008: 400). Amadov roman preveo je Ladislav Grakalić, a Azevedov Josip Tabak. Oba ova dela su od velikog značaja u istoriji brazilske književnosti XX veka, posebno zbog svoje društvene tematike. Već sledeće godine izlazi i zbirka pripovedaka *Zločin studenta Batiste i druge pripovijetke* Ribeira Kota, u prevodu Josipa Tabaka i izdanju nakladnog zavoda Znanje iz Zagreba (Talan 2008: 401). Potom, 1962. godine, Matica hrvatska iz Zagreba objavljuje prevod romana *Uspomene milicijskog narednika* Manuela Antonija de Almeide, takođe u Tabakovom prevodu (Talan 2008: 402). Prevodilac je izdanje propratio i iscrpnim pogovorom, u kome izlaže istorijske i društvene prilike u Rio de Žaneiru XIX veka, tadašnjoj prestonici Carevine Brazil. N. Talan (2008: 402–403) navodi da je u jednom od kataloga Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pronašao podatak o objavljivanju, godine 1963, dela *Tikva sa Zlatnicima* Monteiro Lobata, u prevodu Ade Horčić, ali bez imena izdavača, tvrdeći da nije uspeo pronaći nijedan primerak ove knjige u bibliotekama niti identifikovati u kom se zapravo originalnom Lobatovom delu radi. Šezdesete godine XX veka u Jugoslaviji u pogledu prevodne recepcije brazilske književnosti završavaju se objavljivanjem romana *Pik-pub* Žerarda Mela Mouraoa (Gerardo Mello Mourão), koji je s nemačkog preveo Tito Stroci, a objavila Zora iz Zagreba (Talan 2008: 403).

Sedamdesetih godina XX veka jugoslovenska čitalačka publika dobila je još dva prevoda brazilske književnosti. Izdavačko preduzeće Otokar Keršovani iz Opatije

objavljuje 1972. godine roman *Čovek višebojnik* Marija Grasiotija (Mário Graciotti), u prevodu Josipa Tabaka, koji je izdanje propratio i pogovorom (Talan 2008: 403–404). Pet godina kasnije, u Beogradu u izdanju Narodne knjige izlazi zbirka pod naslovom *Brazilske narodne bajke* (Kitanović i Kitanović 1977). Izbor tekstova i prevod potpisuju Tatjana i Branko Kitanović. Zbirka sadrži 39 bajki iz bogatog brazilskog folklora, u kojima se uglavnom kao protagonisti pojavljuju životinje i pojedina mitska bića, kao što je Kurupira. Iako bi tek pažljivijom analizom trebalo utvrditi da li su prevodioci radili s originala na portugalskom, može se konstatovati da je ovo jedini primer približavanja brazilskog folklornog stvaralaštva u prevodu jugoslovenskoj čitalačkoj publici.

Poslednja decenija postojanja Jugoslavije (osamdesete godine XX veka), prema podacima N. Talana (2008: 404–405) donosi ponovljeno izdanje prevoda Azevedovog romana *Dvorište* (ali ovog puta pod naslovom *Ljubav u Riju* i u izdanju izdavačke kuće Naprijed iz Zagreba, 1984), niz dečijih slikovnica brazilskih autora Meri i Eduarda Franse (Mary i Eduardo França), koje na hrvatski prevodi Mia Pervan-Plavec, te zbirku poezije Ribeira Kota *Kanconijero odsutnoga*, u prevodu Anta Cetinea (Kouto 1987). U pitanju je zapravo izbor pesama iz zbirke *Dugi dan*, načinjen povodom četrdesetogodišnjice dolaska Ribeira Kota u Beograd. Ovu zbirku objavljuje Ambasada Brazila u Beogradu, uključivši u nju i tekst tadašnjeg ambasadora K. Garsije de Soze o diplomatskoj misiji Ribeira Kota (Garcia de Souza 1987), kao i belešku o autoru i njegovom pesničkom delu (Brala 1987). U istoj ediciji u kojoj je objavljen *Kanconijero odsutnoga*, iste godine, Ambasada Brazila u Beogradu publikuje i zbirku pesama *Jedina ljubav* Odila Koste mlađeg (Odylo Costa Filho), u prevodu Radoja Tatića. Pored navedenih knjiga, godine 1987. objavljuje se i zbirka *Savremena poezija Brazila* (Kisil 1987), u izdanju Bagdale iz Kruševca. Izbor pesama za ovu antologiju načinio je pesnik Andre Kisil (André Kisil), a prepev s portugalskog na srpski sačinila je Nina Marinović. Predgovor za ovo delo napisao je Karlos Drumon de Andrade, jedan od najznačajnijih brazilskih pesnika XX veka. U zbirci je zastupljeno 25 pesnika, a među njima se, osim samog priređivača, naročito ističu veoma zvučna imena savremenog brazilskog pesništva, kao što su Žoao Kabral de Melo Neto, Aroldo de Campos (Haroldo de Campos), Ferreira Gular (Ferreira Gullar), Mario Kintana (Mário Quintana), ali i tadašnji brazilski predsednik Žoze Sarnej (José Sarney).

Drugi period: od početka devedesetih godina XX veka do 2011.

Poslednja decenija XX veka na našim prostorima započinje raspadom zajedničke države, fragmentacijom izdavačkog tržišta i prekidom kulturne i svake druge saradnje između većine dotadašnjih članica federacije. Sve je to primoralo čitalačku publiku u Srbiji da prima dela stranih književnosti ne računajući više na prevode iz bivših jugoslovenskih republika, i to u izuzetno teškoj ekonomskoj situaciji, kada su izdavaštvo

i knjižarstvo zapali u duboku krizu. Recepcija brazilske književnosti u Hrvatskoj nastavila je svojim tokom (v. Talan 2008: 405–408), koji više nije imao neposrednih veza sa čitalačkom publikom u Srbiji. Bez obzira na sve ove poteškoće, devedesetih godina XX veka pojavio se niz brazilskih književnih dela u prevodu na srpski.

Godine 1991. Borba iz Beograda objavljuje Amadov roman *Velika Zaseda: tamna strana*, u prevodu na srpski Jasmine Nešković (Amado 1991a). Nakon dva romana ovog izuzetno značajnog brazilskog autora objavljena u prethodnim decenijama, srpska čitalačka publika dobila je priliku da se ponovo susretne s njegovim delom, i to zahvaljujući kompetentnom prevodu s izvornika na portugalskom. Iste godine izlazi i prevod njegovog dela *Gabrijela, cimet i karanfil* (Amado 1991b) u prevodu Smilje Grbić i izdanju Dečjih novina iz Gornjeg Milanovca. Žorže Amado biće predstavljen čitalačkoj publici u Srbiji u još nekoliko izdanja tokom devedesetih i dvehiljaditih godina. Srpska književna zadruga iz Beograda objavljuje njegov roman *Šatra čudesa* u prevodu Jasmine Nešković (Amado 1995), a izdavačka kuća Paideia, takođe iz Beograda, njegovu novelu *Poslednji dan smrti* (Amado 2001), za čiji prevod je zaslužna ista prevoditeljka. Jedinstveni roman za decu ovog autora, pod naslovom *Prugasti Mačak i Gospojica Lasta: ljubavna priča* (Amado 2006), u prevodu Ane Kuzmanović Jovanović objavljuje izdavačka kuća Laguna iz Beograda.

U drugoj polovini devedesetih u Srbiji se pojavilo još nekoliko brazilskih književnih dela u prevodu na srpski. Izdavačko preduzeće Rad iz Beograda objavljuje zbirku priča Moasira Sklijara (Sklijar 1994) u prevodu Nine Marinović. Iste godine, beogradsko izdavačko preduzeće Prosveta objavljuje roman *Čas Zvezde* Klaris Lispektor (Lispektor 1995), koji je s portugalskog prevela hispanistkinja Silvija Monros-Stojaković i kojim je započelo predstavljanje ove izuzetno značajne savremene brazilske spisateljice domaćoj čitalačkoj publici. Tri godine kasnije, u prevodu sa španskog Radoja i Jovana Tatića, Narodna knjiga iz Beograda objavljuje roman *Okamenjeni krug* (Fagundes Teles 1998).

Drugu polovinu devedesetih, kao i celokupnu prvu deceniju XXI veka, u pogledu recepcije brazilske književnosti u Srbiji obeležilo je objavljivanje čitavog niza dela Paula Koelja, svojevrsnog književnog fenomena. Iako ogromna većina njegovih dela ne obrađuje brazilske teme i iako su ona u Brazilu često predmet oštrih kritika odnosno ignorisanja od strane intelektualne elite (v. Finger do Prado 2015), Koeljo je po rođenju i nacionalnosti Brazilac i tu činjenicu proučavanje recepcije brazilske književnosti u Srbiji ne može prenebregnuti. Naime, gotovo polovina svih bibliografskih jedinica koje se uklapaju u drugi period recepcije brazilske književnosti u Srbiji, onako kako je definisan za potrebe ovog istraživanja, potiče iz njegovog pera. Prvo njegovo delo prevedeno na srpski jeste roman *Alhemičar* (Koeljo 1995). Ovaj i danas izuzetno popularan roman preveo je Radoje Tatić, a objavila Paideia. U narednim godinama kod istog izdavača, ali

u prevodu Jasmine Nešković, nizala su se i druga Koeljova dela: *Na obali reke Pjedre sedela sam i plakala* (1996), *Peta gora* (1998), *Priručnik za ratnika svetlosti* (1998), *Veronika je odlučila da umre* (2000), *Đavo i gospođica Prim* (2002), *Jedanaest minuta* (2003), *Zahir* (2005), *Dnevnik jednog čarobnjaka* (2006) i *Veštica iz Portobela* (2007). Naredna izdanja Koeljovih dela kod istog izdavača, zaključno sa 2011. godinom, prevodio je Jovan Tatić. Reč je o delima *Brida* (2008), *Pobednik je sam* (2009), *Anđeo čuvar* (2010), u čijem prevodu je učestvovala i Aleksandra Tatić, te *Alef* (2011). Napominjemo da su sva ova dela doživela po više izdanja i da smatramo da bi njihova recepcija trebalo da predstavlja predmet posebnih istraživanja.

U prvoj deceniji XXI veka u Srbiji se objavljuju veoma raznovrsni prevodi brazilskih autora i autorki na srpski, u najvećem broju slučajeva s originala na portugalskom. Nedavno preminuli brazilski pisac, novinar, publicista, ilustrator i prevodilac Luis Fernando Verissimo (Luis Fernando Verissimo) u tom je periodu predstavljen našoj čitalačkoj publici dvama romanima: *Klub Anđela* (2002), u prevodu Aleksandre Mačkić i izdanju Narodne knjige iz Beograda, i *Borhes i večiti orangutani* (2005), u prevodu Jelene Ivanov i Milene Đukić i izdanju Agencije Trivić iz Beograda. Zoran Živković potpisuje prevod putopisa *Čovek koji je brojao* Tahana Malbe (2003), koji je objavio Polaris iz Beograda. Iste godine se pojavljuje i prevod romana *Žoa Soaresa* (Jô Soares), brazilskog pisca, televizijskog voditelja, komičara i glumca, pod naslovom *Čovek koji nije ubio Franca Ferdinanda* (Soares 2003). Prevod je delo Ane Marković, a izdavač je Clio iz Beograda. Narodna knjiga 2005. godine objavljuje roman *Dogodilo se na ekvatoru* Soze Tavaresa (Miguel Souza Tavares), koji je preveo Pavle Živković. Isti prevodilac i izdavač donose sledeće godine roman *Letisije Vješhovski* (Leticia Wierzchowski) pod naslovom *Kuća sedam žena*. Takođe 2006. godine, u prevodu Ane Marković De Santis i izdanju Lagune, objavljeno je delo popularno-psihološke tematike *Dobici i gubici* Lije Luft (Lya Luft). Srpska čitalačka publika ponovo je dobila priliku da se susretne s jednim od dela velikana Mašada de Asisa 2008. godine, kada Clio objavljuje roman *Posthumni memoari Brasa Kubasa*, u prevodu Ane Marković De Santis. Iako je u ranijim decenijama u Srbiji bio dostupan prevod ovog dela na hrvatski (koji smo naveli u prethodnom odeljku), objavljivanje novog prevoda pokazuje ozbiljnost izdavača u odabiru brazilskih književnih dela za predstavljanje domaćim čitaocima, kakva inače nije pravilo. Godinu dana kasnije, Geopoetika iz Beograda objavljuje roman Miliona Hatuma (Milton Hatoum) *Siročad Eldorada*, u prevodu Jasmine Nešković. Drugi period recepcije brazilске književnosti u Srbiji zatvara objavljivanje romana *Rat kopiladi* Ane Paule Maje, koji 2011. godine publikuje izdavačka kuća Rende, u prevodu Ane Kuzmanović Jovanović. Što se, pak, tiče poezije, u razmatranom periodu objavljena je zbirka pesama *Cvet i mučnina* Karlosa Drumona de Andradea (2005), u prevodu Nine Marinović i izdanju Književne opštine Vršac.

Dve su značajne antologije brazilске književnosti takođe objavljene u prvoj deceniji XXI veka u Beogradu. Godine 2006. izdavačka kuća Clio publikuje zbirku

Savremena brazilska priča, koju je priredila, s portugalskog prevela i predgovorom prpratila Ana Marković De Santis. U zbirci su zastupljeni sledeći brazilski pripovedači: Mašado de Asis, Lima Bareto (Lima Barreto), Žoao do Rio (João do Rio), Monteiro Lobato, Mario de Andrade, Anibal Mašado (Aníbal Machado), Grasilijano Ramos (Graciliano Ramos), Eriko Verisimo (Érico Verissimo), Rubem Braga, Osman Lins, Klaris Lispektor, Oriženes Lesa (Orígenes Lessa), Ližija Fagundes Teles (Lygia Fagundes Telles), Oto Lara Rezende (Otto Lara Resende), Rubem Fonseka (Rubem Fonseca), Nelida Pinjon (Nélida Piñón), Moasir Sklijar, Žoao Silverio Trevizan (João Silvério Trevisan), Bernardo Karvaljo, Andre Sant'Ana (André Sant'Anna), Marija Lindgren (Maria Lindgren) i Luis Fernando Verisimo. Tri godine kasnije, Paideia objavljuje antologiju *Spomenik kiseoniku: deset brazilskih pesnika*, koju je priredila, s portugalskog prevela i opremila beleškama o autorima Jasmina Nešković (2009). Zbirka predstavlja reprezentativan izbor iz opusa sledećih pesnika: Sesilija Meireles, Murilo Mendes, Karlos Drumon de Andrade, Vinisijus de Moraes, Žoao Kabral de Melo Neto, Ledo Ivo, Fereira Gular, Ivan Žunkeira (Ivan Junqueira), Adelija Prado (Adélia Prado) i Paulo Leminski.

Treći period: od 2011. do danas

Od 21. do 28. oktobra 2011. godine u Beogradu je održan 56. Međunarodni sajam knjiga, na kome je kao počasni gost učestvovalo čitavo portugalsko govorno područje (Marinović 2019: 107–113). To je bio prvi veliki književni i, šire, kulturni, događaj koji je u žižu javnosti u Srbiji postavio luzofonu književnost. Pažnja izdavačkih kuća, knjižara, novinara, prevodilaca i kulturnih radnika tom je prilikom usmerena na prevode dela pisaca koji stvaraju na portugalskom. Time je u pogledu recepcije luzofone, a u okviru nje i brazilske književnosti, horizont očekivanja srpske čitalačke publike (u klasičnom jausovskom smislu, v. Jaus i Benzinger 1970) značajno izmenjen. Naime, upoznavši se kroz samo jedan događaj sa brojnim i raznovrsnim delima brazilskih autora u prevodu na srpski, čitaoci u Srbiji stekli su nova saznanja o klasičnoj i savremenoj brazilskoj književnosti i postali spremniji za njenu recepciju i u narednim godinama.

Sajam je, u ime počasnog gosta, otvorio mozambički pisac Mija Koto (Mia Couto), a prisustvovali su mu i brojni drugi savremeni pisci iz Angole, Brazila i Portugala, čija su dela za tu priliku prevedena i objavljena. Što se tiče brazilske književnosti, za navedeni događaj pripremljeni su i objavljeni prevodi i klasičnih, i savremenih autora, uključujući i ponovljena izdanja nekih ranijih prevoda. Od klasičnih brazilskih pisaca objavljeni su roman *Irasema* najznačajnijeg brazilskog romantičara Žozea de Alenkara (José de Alencar) u izdanju Glosarijuma iz Beograda i u prevodu Mladena Ćirića, kao i zbirka pripovedaka *Izabrane priče* Mašada de Asisa, koju je objavio Treći trg iz Beograda,

u prevodu Ane Lukić i Mladena Ćirića, koji je izbor i sačinio, te propratio opsežnim predgovorom i beleškom o autoru. Savremeni brazilski pisci na 56. Međunarodnom sajmu knjiga bili su mnogo zastupljeniji od klasičnih. Izdavačka kuća Glosarijum objavila je romansiranu knjigu samopomoći Augusta Kurija (Augusto Cury) pod naslovom *Prodavac snova: poziv*, u prevodu Mladena Ćirića. Izdavač Evro-Giunti iz Beograda i prevoditeljka Vesna Vidaković potpisuju izdanje romana *Tropsko sunce slobode* Ane Marije Mašado. Isti izdavač objavio je i roman Edneja Silvestrea *Kad zatvorim oči*, u prevodu Vesne Stamenković. Ova prevoditeljka potpisuje i prevod romana *Svetionik u pampi* Letisije Vješovski, koji je objavio Evro-Giunti. Izdavačka kuća Odiseja iz Beograda objavila je roman *Karolinin tajni dnevnik* feminističke autorke Bebeti do Amaral Guržel (Bebeti do Amaral Gurgel), u prevodu Tatjane Gazibare. Jovan i Aleksandra Tatić preveli su roman *Dva brata* Milтона Hatuma, koji je objavila Geopoetika.

U godinama nakon 2011. nastavilo se interesovanje izdavača u Republici Srbiji za objavljivanje dela brazilske književnosti, iako ne u istom obimu kao i za 56. Međunarodni sajam knjiga u Beogradu. Mnoge publikacije dobile su i finansijsku podršku za prevod, objavljivanje i promovisanje od Fonda Nacionalne biblioteke u Rio de Žaneiru, ili pak od Ministarstva spoljnih poslova Federativne Republike Brazil, koje je finansiralo i sve prevode brazilskih pisaca objavljene prilikom održavanja sajma 2011. U nastavku navodimo prevode brazilskih književnih dela objavljene u Srbiji od 2012. do 2022. godine.

Izdavačka kuća Glosarijum vratila se objavljivanju dela Augusta Kurija i nakon uspeha *Prodavca snova* (Kuri 2011). Godine 2012. izlazi njegov nastavak pod naslovom *Prodavac snova i revolucija anonimnih*, u prevodu Mladena Ćirića, a 2014. novi roman, naslovljen *Sakupljač suza: holokaust nikad više*, u prevodu Vesne Stamenković. Izdavačka kuća Plato iz Beograda objavljuje roman *Slobodan grad* Žoaa Almina (2013) u prevodu Mladena Ćirića, a iste godine izlaze i dva prevoda koje je sačinila Vesna Stamenković u izdanju Čarobne knjige iz Beograda: roman *Palmin pirinač* Fransiska de Azeveda i dečiji roman *Mururu u Amazoniji* Flavije Lins e Silve. Takođe 2013. objavljena je i zbirka antropoloških eseja Alberta da Koste e Silve pod naslovom *Reka zvana Atlantik*, u prevodu Mladena Ćirića i izdanju Evro-Giuntija, kao i roman *Brazilski špijuni* Luisa Fernanda Verisima, koji publikuje Paideia i čiji prevod potpisuje Jovan Tatić. Godine 2014. izdavač Plato objavljuje zbirku priča *Porodične veze* Klaris Lispektor, za čiji prevod je zaslužna Ana Kuzmanović Jovanović. Iste godine, Ambasada Brazila u Beogradu i izdavačko preduzeće Glosarijum objavljuju dvojezičnu zbirku pesama Vinisijusa de Moraisa, pod naslovom *Izabrane pesme*, u prevodu Vesne Stamenković. Srpski čitaoci dobiće priliku da se upoznaju sa delom Rakel de Keiroz, najznačajnije spisateljice brazilskog XX veka, kada je izdavač Štrik iz Beograda 2015. objavio njen roman *Tri Marije*, koji je preveo i pogovorom propratio Mladen Ćirić. Isti izdavač 2017. objavljuje romane *Devojke iz Sao Paula* Ližije Fagundes Teles, u prevodu Ane Kuzmanović

Jovanović, i *Seksualni život ružne žene* Klaudije Tažes (Cláudia Tajes), u prevodu Mladena Ćirića. U međuvremenu, 2016. godine, srpski čitaoci dobijaju još jedno delo Klaris Lispektor, naslovljeno *Knjiga užitaka ili Učenje*, u izdanju Čigoje i prevodu Jelene Žugić, a te godine izlazi i još jedan roman Ane Paule Maja, pod naslovom *O stoci i ljudima*, koji je prevela Ana Kuzmanović Jovanović, a objavio izdavač Rende. Ova prevoditeljka zaslužna je i za objavljivanje romana *Smrt bez imena* Santjaga Nazarijana, koji 2017. publikuje Vulkan izdavaštvo. Godine 2018. izdavačka kuća Agora iz Novog Sada, odnosno Zrenjanina, objavljuje zbirku priča *Legija stranaca* Klaris Lispektor, u prevodu Jelene Žugić. Naredne godine, Geopoetika objavljuje roman Danijela Galere *Brada natopljena krovu*, čiji prevod potpisuje Jovan Tatić. Ovaj prevodilac takođe je sačinio prevod romana *Favela: nepoznat svet* brazilskog majstora kapuere Marsela Santosa (Marcelo Santos), koji je 2021. objavio izdavač 4CE iz Beograda. U poslednjoj godini koju ovo istraživanje obuhvata, 2022, objavljeni su romani *Nevidljivi život Euridisi Guzmao* Marte Batalja (Marta Batalha), u izdanju Derete i prevodu Vesne Stamenković, i *Rezervisano* Alešandra Ribeira (Alexandre Ribeiro), u izdanju Čigoje i prevodu Anamarije Marinović.

Fenomen Paula Koelja nastavlja da zaokuplja pažnju srpskih izdavača i u drugoj deceniji XXI veka. U tom su periodu objavljena sledeća njegova dela: *Rukopis otkriven u Akri* (2013) u prevodu Ane Kuzmanović Jovanović, *Preljuba* (2014) u prevodu Radoja Tatića, *Maktub* (2015) u prevodu Jasmine Nešković, *Biti kao reka i Špijunka* (2016a, 2016b), u prevodu Jasmine Nešković i Jovana Tatića, i *Hipi* (2018), koji potpisuju isti prevodioci. Sva navedena izdanja, kao i mnogobrojna izdanja ranijih prevoda Koeljevih dela, objavila je izdavačka kuća Laguna.

Završne napomene

Ovo istraživanje imalo je za osnovni cilj da identifikuje brazilska književna dela koja su u formi knjige objavljena u Srbiji, na srpskom jeziku, odnosno u Jugoslaviji do njenog raspada, na nekadašnjem zajedničkom jeziku. Pretraživši nemali korpus dostupan u katalogu Narodne biblioteke Srbije i arhivskoj i bibliotečkoj građi Ambasade Brazila u Beogradu, te oslonivši se na ranije objavljene radove koji se bave aspektima ove teme ili se njih dotiču, zabeležili smo više desetina bibliografskih jedinica, koje smo grupisali u tri perioda, pre svega na osnovu istorijskih i društvenih kriterijuma.

Verujemo da je izloženi opšti pregled prevodne recepcije brazilske književnosti u Srbiji dovoljan da se stekne početni uvid u to koji su brazilski autori dostupni srpskoj čitalačkoj publici u prevodu na njen jezik, kao i koji su izdavači i prevodioci doprineli toj dostupnosti. Što se, pak, tiče pitanja s početka ovog rada, u vezi sa razlozima za upravo ovakvu sliku proučavane pojave, sadržajnije odgovore bi trebalo potražiti u novim

istraživanjima, koja bi u obzir uzela sve društvene, istorijske, političke, epistemološke i druge relevantne faktore, u odgovarajućem teorijsko-metodološkom ključu. Nadamo se da ovaj rad može predstavljati solidnu polaznu tačku za istraživanja takvog karaktera. Osim toga, naredni koraci u proučavanju recepcije brazilske književnosti u Srbiji mogli bi se kretati u još nekoliko pravaca. Prvo, u istraživanje bi trebalo uključiti i prevode objavljene u periodici, kao i pojedinačne tekstove brazilskih autora uvrštene u neke opštije antologije poezije ili proze. Drugo, težište interesovanja sa prevodne recepcije moglo bi se preusmeriti i na kritičku, kako bi se utvrdilo kolika je zastupljenost naučnih ili naučno-popularnih, te književnokritičkih tekstova o brazilskoj književnosti objavljenih u našoj zemlji. Konačno, moglo bi se raditi na strukturiranju bibliografije svih prevoda brazilskih književnih dela objavljenih u Srbiji, koja bi se nastavila i nakon godine u kojoj je ovo istraživanje zaključeno.

BIBLIOGRAFIJA

- Brala, Želimir. "Pjesnik Rui Ribeiro Couto." *Kanconijero odsutnoga*. Ribeiro Kouto. Sa portugalskog Ante Cettineo. Beograd: Ambasada Brazila, 1987. str. 63–64.
- Finger do Prado, Priscila. "O mago e a academia: o discurso sobre Paulo Coelho." *Texto Livre: Linguagem e Tecnologia*, vol. 8, num. 2 (2015): pp. 69–78. <https://periodicos.ufmg.br/index.php/textolivres/article/view/16701>
- Garcia de Souza, Cláudio. "Ribeiro Couto, diplomat u Beogradu." *Kanconijero odsutnoga*. Ribeiro Kouto. Sa portugalskog Ante Cettineo. Beograd: Ambasada Brazila, 1987. str. 48–59.
- Jauss, Hans Robert, and Elizabeth Benzinger. "Literary History as a Challenge to Literary Theory." *New Literary History*, vol. 2, num. 1 (1970): pp. 7–37.
- Kuzmanović Jovanović, Ana. "Lygia Fagundes Telles e as suas Meninas na Sérvia: uma história pessoal." *Passages de Paris*, num. 15 (2017): pp. 68–74. <https://www.apebfr.org/passagesdeparis/PP15.pdf>
- Marinović, Anamarija. "Receção das literaturas de língua portuguesa na Sérvia." *E-Letras com vida*, num. 2 (2019): pp. 96–116. <https://e-lcv.online/index.php/revista/article/view/48/46>
- Soldatić, Dalibor, i Željko Donić. *Svet hispanistike: uvod u studije*. Beograd: Zavod za udžbenike, 2011.
- Talan, Nikica. *Povijest brazilske književnosti*. Zagreb: Školska knjiga, 2008.

IZVORI

- Alenkar, Žoze de. *Irasema*. Prevod sa portugalskog Mladen Ćirić. Beograd: Glosarijum, 2011.
- Almino, Žoa. *Slobodan grad*. Preveo s portugalskog Mladen Ćirić. Beograd: Plato Books (B&S), 2013.
- Amado, Žorž. *Opaka zemlja*. Preveo s francuskog Borivoj Glišić. Beograd: Prosveta, 1949. [Амадо, Жорж. *Опака земља*. Превео с француског Боривој Глишић. Београд: Просвета, 1949.]
- . *Velika zaseda: tamna strana*. Prevela s portugalskog Jasmina Nešković. *Beograd: Borba*, 1991a.
- . *Gabrijela, cimet i karanfil*. Prevod s portugalskog Smilja Grbić. Gornji Milanovac: Dečje novine, 1991b.
- . *Poslednji dan smrti*. Prevela s portugalskog Jasmina Nešković. Beograd: Paideia, 2001.
- . *Šatra čudesa*. Prevela s portugalskog Jasmina Nešković. Beograd: Srpska književna zadruga, 2005. [Амадо, Жорж. *Шатра Чудеса*. Превела с португалског Јасмина Нешковић. Београд: Српска књижевна задруга, 2005.]
- . *Prugasti Mačak i Gospojica Lasta: ljubavna priča*. S portugalskog prevela Ana Kuzmanović Jovanović. Beograd: Laguna, 2006.
- Azevedo, Fransisko. *Palmin pirinač*. Sa portugalskog prevela Vesna Stamenković. Beograd: Čarobna knjiga, 2013.
- Batalja, Marta. *Nevidljivi život Euridisi Guzmao*. Prevod sa portugalskog Vesna Stamenković. Beograd: Dereta, 2022.
- Drumond de Andrade, Karlos. *Cvet i mučnina*. S portugalskog prevela Nina Marinović. Vršac: KOV, 2005.
- Fagundes Teles, Ližija. *Okamenjeni krug*. Preveli s španskog Radoje Tatić, Jovan Tatić. Beograd: Narodna Knjiga- Alfa, 1998. [Фагундес Телес, Лижија. *Окамењени круг*. Превели с шпанског Радоје Татић, Јован Татић. Београд: Народна књига-Алфа, 1998.]
- Fagundes Teles, Ližija. *Devojke iz Sao Paula*. Prevela s portugalskog Ana Kuzmanović Jovanović. Beograd: Štrik, 2017.
- Figejredo, Giljerme. *Lisica i grozd: drama u tri čina*. Preveo Velimir Živojinović. Beograd: Stožer, 1958.
- Galera, Daniel. *Brada natopljena krolju*. S portugalskog preveo Jovan Tatić. Beograd: Geopoetika izdavaštvo, 2019.
- Guržel, Bebeti do Amaral. *Karolinin tajni dnevnik*. S portugalskog prevela Tatjana Gazibara. Beograd: Odiseja, 2011.
- Hatum, Milton. *Siročad Eldorada*. Prevela s portugalskog Jasmina Nešković. Beograd: Geopoetika, 2009.

- *Dva brata*. Preveli s portugalskog Jovan Tatić i Aleksandra Tatić. Beograd: Geopoetika izdavaštvo, 2011.
- Keiroz, Rakel de. *Tri Marije*. Preveo s portugalskog Mladen Ćirić. Beograd: Štrik, 2015.
- Kisil, Andre (prir.). *Savremena poezija Brazila*. Prevela i prepevala s portugalskog Nina Marinović. Kruševac: Bagdala, 1987.
- Kitanović, Tatjana, i Branko Kitanović (prir.). *Brazilske narodne bajke*. Izbor i prevod Tatjana i Branko Kitanović. Beograd: Narodna knjiga, 1977. [Китановић, Татјана и Бранко Китановић (прир.). *Бразилске народне бајке*. Избор и превод Татјана и Бранко Китановић. Београд: Народна књига, 1977.]
- Koeljo, Paulo. *Alhemičar*. Prevod s portugalskog Radoje Tatić. Beograd: Paideia, 1995.
- *Na obali reke Pjebre sedela sam i plakala*. Prevod sa portugalskog Jasmina Nešković. Beograd: Paideia, 1996.
- *Peta gora*. Prevod s portugalskog Jasmina Nešković. Beograd: Paideia, 1998.
- *Priručnik za ratnika svetlosti*. Prevela s portugalskog Jasmina Nešković. Beograd: Paideia, 1998.
- *Veronika je odlučila da umre*. Prevod s portugalskog Jasmina Nešković. Beograd: Paideia, 2000.
- *Đavo i gospođica Prim*. Prevela sa portugalskog Jasmina Nešković. Beograd: Paideia, 2002.
- *Jedanaest minuta*. Prevod s portugalskog Jasmina Nešković. Beograd: Paideia, 2003.
- *Zahir*. Prevod s portugalskog Jasmina Nešković. Beograd: Paideia, 2005.
- *Dnevnik jednog čarobnjaka*. Prevod s portugalskog Jasmina Nešković. Beograd: Paideia, 2006.
- *Veštica iz Portobela*. Prevod s portugalskog Jasmina Nešković. Beograd: Paideia, 2007.
- *Brida*. Prevod s portugalskog Jovan Tatić. Beograd: Paideia, 2008.
- *Pobednik je sam*. Prevod s portugalskog Jovan Tatić. Beograd: Paideia, 2009.
- *Anđeo čuvar*. Preveli s portugalskog Jovan Tatić, Aleksandra Tatić. Beograd: Paideia, 2010.
- *Alef*. Preveo s portugalskog Jovan Tatić. Beograd: Paideia, 2011.
- *Rukopis otkriven u Akri*. Prevela sa portugalskog Ana Kuzmanović Jovanović. Beograd: Laguna, 2013.
- *Preljuba*. S portugalskog preveo Radoje Tatić. Beograd: Laguna, 2014.
- *Maktub*. Prevela s portugalskog Jasmina Nešković. Beograd: Laguna, 2015.
- *Biti kao reka*. Preveli s portugalskog Jasmina Nešković i Jovan Tatić. Beograd: Laguna, 2016a.
- *Špijunka*. Prevod s portugalskog Jasmina Nešković i Jovan Tatić. Beograd: Laguna, 2016b.
- *Hipi*. S portugalskog preveli Jasmina Nešković i Jovan Tatić. Beograd: Laguna, 2018.
- Kosta mlađi, Odilo. *Jedina ljubav*. Preveo sa portugalskog R. Tatić. Beograd: Ambasada Brazila, 1987.

- Kosta e Silva, Alberto da. *Reka zvana Atlantik*. S portugalskog preveo Mladen Ćirić. Beograd: Evro-Giunti, 2013.
- Kouto, Ribeiro. *Kanconijero odsutnoga*. Sa portugalskog Ante Cettineo. Beograd: Ambasada Brazila, 1987.
- Kuri, Augusto. *Prodavac snova: poziv*. Prevod sa portugalskog Mladen Ćirić. Beograd: Glosarijum, 2011.
- . *Prodavac snova i revolucija anonimnih*. Prevod sa portugalskog Mladen Ćirić. Beograd: Glosarijum, 2012.
- . *Sakupljač suza: holokaust nikad više*. Prevod sa portugalskog Vesna Stamenković. Beograd: Glosarijum, 2014.
- Lins i Silva, Flavija. *Mururu u Amazoniji*. Sa portugalskog prevela Vesna Stamenković. Beograd: Čarobna Knjiga, 2013.
- Lispektor, Klaris. *Čas zvezde*. Prevod Silvija Monros-Stojaković. Beograd: Prosveta, 1995. [Лиспектор, Кларис. Час звезде. Превод Силвија Монрос-Стојаковић. Београд: Просвета, 1995.]
- . *Porodične veze: priče*. Prevod s portugalskog Ana Kuzmanović Jovanović. Beograd: Plato, 2014.
- . *Knjiga užitaka ili Učenje*. Prevod Jelena Žugić. Beograd: Čigoja štampa, 2016.
- . *Legija stranaca: priče*. Prevod sa portugalskog Jelena Žugić. Zrenjanin / Novi Sad: Agora, 2018.
- Luft, Lia. *Dobici i gubici*. Prevela sa portugalskog Ana Marković De Santis. Beograd: Laguna, 2006.
- Maja, Ana Paula. *Rat kopiladi*. Prevela s portugalskog Ana Kuzmanović Jovanović. Beograd: Rende, 2011.
- . *O stoci i ljudima*. Prevela s portugalskog Ana Kuzmanović Jovanović. Beograd: Rende, 2016.
- Mašado, Ana Marija. *Tropsko sunce slobode*. Sa portugalskog prevela Vesna Vidaković. Beograd: Evro-Giunti, 2011.
- Mašado de Asis, Žoakim Marija. *Posthumni memoari Brasa Kubasa*. Prevela s portugalskog Ana Marković De Santis. Beograd: Clio, 2008.
- . *Izabrane priče*. Preveli sa portugalskog Mladen Ćirić i Ana Lukić. Beograd: Treći Trg, 2011.
- Marković De Santis, Ana (prir.). *Savremena brazilaska priča*. Priredila i prevela s portugalskog Ana Marković De Santis. Beograd: Clio, 2006.
- Moraes, Vinisijus de. *Izabrane pesme*. Sa portugalskog prevela Vesna Stamenković. Beograd: Ambasada Federativne Republike Brazil / Glosarijum, 2014.
- Nazarijan, Santjago. *Smrt bez imena*. Prevela s portugalskog Ana Kuzmanović Jovanović. Beograd: Vulkan izdavaštvo, 2017.

- Nešković, Jasmina (prir.). *Spomenik kiseoniku: deset brazilskih pesnika*. Priredila i prevela s portugalskog Jasmina Nešković. Beograd: Paideia, 2009.
- Ribeiro, Alešandre. *Rezervisano*. Prevod sa portugalskog Anamarija Marinović. Beograd: Čigoja štampa, 2022.
- Santos, Marselo (Meštre Pulmao). *Favela: nepoznati svet*. Prevod s portugalskog Jovan Tatić. Beograd: 4CE, 2021. [Сантос, Марсело (Мештре Пулмао). *Фавела: непознати свет*. Превод с португалског Јован Татић. Београд: 4СЕ, 2021.]
- Silvestre, Ednej. *Kad zatvorim oči*. S portugalskog prevela Vesna Stamenković. Beograd: Evro-Giunti, 2011.
- Skliar, Moasir. *Priče*. S portugalskog prevela Nina Marinović. Beograd: Rad, 1994. [Склиар, Моасир. *Приче*. С португалског превела Нина Мариновић. Београд: Рад, 1994.]
- Soares, Žo. *Čovek koji nije ubio Franca Ferdinanda: biografija jednog anarhiste*. Prevela sa portugalskog Ana Marković. Beograd: Clio, 2003.
- Soza Tavares, Migel. *Dogodilo se na ekvatoru*. Preveo Pavle Živković. Beograd: Narodna knjiga - Alfa, 2005.
- Tahan, Malba. *Čovek koji je brojao*. Preveo Zoran Živković. Beograd: Polaris, 2003.
- Tažes, Klaudija. *Seksualni život ružne žene*. Preveo s portugalskog Mladen Ćirić. Beograd: Štrik, 2017.
- Verisimo, Luis Fernando. *Klub anđela*. S portugalskog prevela Aleksandra Mačkić. Beograd: Narodna knjiga-Alfa, 2002.
- . *Borhes i večiti orangutani*. Prevod sa portugalskog Jelena Ivanov i Milena Đukić. Beograd: Agencija Trivić, 2005.
- . *Brazilski špijuni*. Preveo s portugalskog Jovan Tatić. Beograd: Paideia, 2013.
- Vješovski, Letisija. *Kuća sedam žena*. Preveo Pavle Živković. Beograd: Narodna knjiga - Alfa, 2006.
- . *Svetionik u Pampi*. S portugalskog prevela Vesna Stamenković. Beograd: Evro-Giunti, 2011.

Fecha de recepción: 25 de agosto de 2025
Fecha de aceptación: 28 de octubre de 2025

